

Dr. sc. Irma Kovčo*

KAZNA ZATVORA - ZAŠTO I KUDA?

U radu se daje pregled teoretskih objašnjenja svrhe kažnjavanja koja je svoju primjenu nalazila u različitim strategijama kaznene politike. U drugom dijelu prikazana je aktualna rasprava o krizi kazne zatvora, masovnom zatvaranju i razvoju alternativnih sankcija te njihovoj praksi. Dan je pregled alternativnih opcija u Hrvatskoj. U posljednjem dijelu rada autorica naglašava značajan element u realizaciji kazne zatvora o kojem se ne čuje puno ni često - zatvorsko osoblje.

UVOD

Prema navodima World Prison Brief (2001) u svijetu je trenutno u zatvorima najmanje 8,7 milijuna ljudi (bilo u istražnom zatvoru, bilo na izdržavanju kazne). Imajući na umu da je broj ljudi u svijetu dosegao oko 6,1 bilijuna, svjetska stopa zatvoreničke populacije iznosi 140. Amerika prednjači u stopi zatvoreničke populacije (700), a prati je Ruska Federacija sa stopom od 635. U periodu od 1997. do 2000. u Americi je zabilježen 12%-tni porast zatvoreničke populacije, u Tajlandu 57%, Sloveniji 51%, a Hrvatskoj 24%.

Walmesley (2001) upozorava na nužan oprez u interpretiranju podataka o stopi zatvorenika u različitim zemljama. Taj autor smatra da nije nužan zaključak po kojem su države s najvećom stopom zatvaranja i najpunitivnije države: jedan od razloga može biti što se suočavaju s najopasnijim deliktima ili što su najučinkovitije u sankcioniranju počinitelja najtežih delikata. Bez obzira na razloge za visoke stope zatvaranja u različitim zemljama, globalno gledano, riječ je o velikom broju zatvoreničke populacije.

Broj zatvorenika u nekoj zemlji rezultat je i nacionalne kaznene politike odnosno strategije sankcioniranja. Siromašan repertoar kaznenih sankcija u prošlosti je doveo do vrlo čestog izricanja kazne zatvora, što je posljedično dovelo do prekapacitiranosti zatvora.

Prevelik broj osuđenika u zatvorima u odnosu prema raspoloživim kapacitetima, neadekvatan broj zatvorskog osoblja, loši uvjeti u zatvoru (i za osuđeničke i osoblje), nemir među zatvorskim osobljem, loša razina sigurnosti, "toksična" mješavina osuđenika osuđenih na doživotnu zatvorsku kaznu i mentalno poremećenih osuđenika, pobune i drugi poremećaji kontroliranja zatvo-

---

* Dr. sc. Irma Kovčo, docentica, Visoka policijska škola

renika - to su elementi koji su glavni sastojci "krize zatvora" (Cavadino, Dignan, 1997).

Evaluacija učinkovitosti kazne zatvora (s poznatim Martinsonovim radom na temu: *Što funkcionira*, 1974, pridonijela je, uz prekapacitiranost zatvora, razmatranju proširivanja repertoara kaznenih sankcija. Paralelno i povezano s tim procesom mijenjala su se i teoretska promišljanja o svrsi kažnjavanja. Što se, dakle, u novom mileniju dešava s kaznom zatvora?

ZAŠTO KAŽNJAVATI?

Da bi se mogla razumjeti aktualna razmatranja o svrsi kažnjavanja, potrebno je prisjetiti se razvoja različitih ideja. Glavno pitanje na koje se odgovara jest što želimo postići, koji je cilj kažnjavanja počinitelja kaznenog djela. Kao sažetak različitih teorija i koncepata često se u literaturi spominje glavna podjela, s obzirom na svrhu kažnjavanja, na apsolutne, relativne i mješovite (eklektične) teorije.

Prema **apsolutnim** teorijama svrha kažnjavanja je odmazda za onoga tko kažnjava i ispaštanje za onoga tko je kažnjen. Kaznom se vraća zlo koje je naneseo kaznenim djelom. Svrha kažnjavanja iscrpljuje se usredotočivanjem na prošlost (*punitur quia peccatum est*). Kazna je sama sebi cilj, bez obzira na to primjenjuje li se na temelju božanske, moralne ili zakonske pravde (Horvatić, Novoselec, 1999). Po teoriji *božanske pravde* odmazda, tj. osveta služi zadovoljenju božanske pravde jer dovodi do izmirenja s bogovima putem ispaštanja počinitelja. Po teoriji *moralne pravde* osveta koja proizlazi iz kazne služi zadovoljenju moralne pravde, koja je po Kantu kategorički imperativ ljudskog uma i zdravog razuma. Učinak koji kazna ima na društvo potpuno je irelevantan. Zastupnik teorije *zakonske pravde* je Hegel koji navodi kako je svrha kažnjavanja uspostavljanje zakona koji je narušen kaznenim djelom. Kazna kao negacija negacije (kazneno djelo negacija je zakona) predstavlja dijalektičku nužnost. Kazna je, zapravo, pravo prijestupnika jer on, čineći kazneno djelo, svjesno i dobrovoljno prihvaća da bude kažnjen.

Relativne teorije spadaju u period društvenog promišljanja o suzbijanju kriminaliteta pa se tako napušta ideja osvete i u kazni prepoznaje način zaštite društva od kriminaliteta. Te su teorije usmjerene na budućnost - kažnjava se da se u budućnosti ne bi griješilo. Jasno je, stoga, da je riječ o teorijama prevencije - specijalne i generalne. Unutar tih dviju skupina postoji cijeli niz teorija, koje ćemo samo navesti. U skupinu teorija *specijalne prevencije* spadaju: 1. teorija zastrašivanja putem izvršenja kazne, 2. teorija starateljstva, 3. teorija popravljivanja i 4. teorija resocijalizacije. U skupinu teorija *generalne prevencije* spadaju: 1. teorija općeg zastrašivanja predviđanjem kazne, 2. teorija općeg zastrašivanja izvršenjem kazne i 3. teorija opomene.

Mješovite (eklektičke) teorije nastoje iznaći kompromis između tih dviju suprotstavljenih skupina teorija, pa je osnovno polazište ove skupine teorija da kazna ne samo što može već i mora imati više ciljeva.

Za povijesni prikaz razvoja teorija o svrsi kažnjavanja krenimo od klasične škole (za prethodni period detaljnije u: Cvitanović, 1999). Kažnjavanje u Europi 18. stoljeća bilo je arbitrarno i vrlo retributivno, karakterizirano teškim kaznama i tjelesnom kaznom. Kaznenopravni sustav toga vremena dozvoljavao je veliku diskrecijsku moć sucima što je omogućavalo da "krivci" prođu nekažnjeno, a nevini budu osuđeni (Cavadino, Dignan, 1997). Predstavnici klasične škole takav sustav ocjenjuju kao nehuman i nepravedan te kao iracionalan i neučinkovit način kontroliranja kriminaliteta. U cilju promjene takvog sustava, predstavnici ove škole polaze od sljedećih premisa: 1. kriminal je potrebno zakonski definirati, 2. kazna mora biti suprotstavljena deliktu, 3. ljudi čine kaznena djela slobodnom voljom i 4. kazneni zakon treba funkcionirati tako da odvraća, tj. spriječi kriminal (prema: Singer, 1996).

Najznačajniji predstavnik klasične škole zasigurno je Beccaria sa svojim djelom *Dei delitti e delle pene* (O zločinima i kaznama) iz 1764. godine. Navodi kako "nije svrha kazni mučiti i ucviliti koje osjetilno biće, niti već učinjen zločin izgladiti kao da nije učinjen. Svrha kazne, dakle, može biti samo ta da se krivac spriječi da ne prouzroči nove štete svojim sugrađanima i da se ostali odvrate od sličnih nedjela. One kazne, dakle, i onaj način njihova izvršenja zaslužuje prednost pred ostalima koji će, vodeći pritom računa da budu razmjerne s učinjenim zločinom, napraviti što jači utisak na ljudske duše a krivcu koliko je moguće manje tjelesne boli nanijeti" (Beccaria, 1764:83). Svrha kažnjavanja proizlazi iz poimanja motivacije za delinkventno ponašanje, tj. koncepta slobodne volje - pojedinci se racionalno ponašaju, svjesni su svojih djela i razumiju posljedice koje iz njih proizlaze. Stoga kažnjavanje ima specijalni i generalnopreventivni učinak - odvratanje od delinkventnog ponašanja zastrašivanjem počinitelja kaznenog djela i ostalih građana.

Prevenciju, kao važan element kažnjavanja, naglašavao je Bentham, engleski utilitarist. Kao i Beccaria, opravdanje kažnjavanja vidio je u njegovu učinku zastrašivanja. Za razliku od Beccarije, delinkvente je smatrao ograničeno racionalnim i odgovornim osobama, a zatvorsku kaznu korisnom metodom u reagiranju na delinkvente. Bentham (1789, prema: von Hirsch, Ashworth, 2000) navodi tri načina sprječavanja recidivizma:

1. oduzimanjem počinitelju fizičke mogućnosti počinjenja kaznenog djela,
2. oduzimanjem želje za počinjenjem kaznenog djela,
3. stvaranjem straha od počinjenja kaznenog djela kod počinitelja.

U prvom slučaju počinitelj ne može počinuti kazneno djelo (zato što je u zatvoru), u drugom više nema želju za činjenjem kaznenog djela (moralna

reformacija), a u trećem, ako još i ima želju za počinjenjem kaznenog djela, ne usudi se počiniti kazneno djelo (zastrašivanje zakonom/kaznom).

Nakon autora koji predstavljaju klasičnu školu javljaju se oni drugačijeg promišljanja o deliktu, počinitelju i svrsi kažnjavanja. Pozitivistički odbacuju koncept slobodne volje za koji se zalagali klasičari i u žarište svoga interesa stavljaju počinitelja kaznenog djela za kojeg smatraju da nije apsolutno slobodan od izvanjskih utjecaja u svom ponašanju. Pozitivizam je naročito značajan za razvoj kriminologije kao znanosti jer predstavlja prve napore u znanstvenom objašnjenju kriminaliteta, razvoju "pozitivnog" faktičnog znanja o počiniteljima zasnovanog na opservaciji, mjerenjima i induktivnoj metodi, odbacujući spekulativno razmišljanje o ljudskom karakteru koje je bilo prisutno u prethodnoj kaznenopravnoj praksi. Središnje pitanje odnosilo se na iznalaženje razlika između delinkventata i prosocijalnih građana (Garland, 1997). Razvoj različitih tipologija i klasifikacija počinitelja doveo je do razvoja načela individualizacije u sankcioniranju. Svrha kaznenih sankcija trebala se oživotvoriti u eliminiranju opasnosti koju su počinitelji kaznenih djela stvarali svojim ponašanjem, a kaznenopravni sustav trebao je, prema pristašama ove škole, biti znanstveno informirani aparat za prevenciju, tretman i eliminaciju kriminaliteta (Garland, 1997). Pozitivizam, dakle, predstavlja početak razvoja rehabilitacijskog ideala koji je prevladao u kriminološkim razmišljanjima i retorici. Svoj vrhunac doseže 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća naročito u Americi. Etiološka istraživanja korelata delinkventnog ponašanja vođena su idejom eliminacije detektiranih čimbenika u svrhu prevencije delinkvencije. Paralelno s tim, razvijali su se vrlo diferencirani individualizirani modeli institucionalnog tretmana i proširivale opcije sankcioniranja. Taj period naziva se i periodom "rehabilitacijskog optimizma" (Cavadino, Dignan, 1997).

Osnova tog idealizma bila je u ideji "liječenja" počinitelja kaznenog djela od njegovih delinkventnih tendencija, a to "liječenje" sastojalo se od mijenjanja počiniteljeve osobnosti, izgleda, navika ili mogućnosti za izvršenje kaznenog djela.

Ideja rehabilitacije razvijala se pod parolom "pomoći" delinventu pretpostavljajući da on želi tu pomoć (detaljnije u: Kovčo, 1997). Von Hirsch i Answorth (2000) ispravno primjećuju kako su više koristi od te pomoći imali drugi - građani kojima se na taj način smanjivao rizik od viktimizacije.

Rehabilitacija kao svrha kažnjavanja doživjela je brojne kritike. Razvoj rehabilitacijskih modela i način njihove primjene doveo je do druge krajnosti. Kako navodi Brody (2000): "... rehabilitacija je došla do toga da ne samo što predstavlja nerealan i neostvariv cilj nego predstavlja prijetnju principima zatvorenikovih prava i humanog postupanja i posljedično može biti štetna za počiniteljevu šansu da postane prosocijalan".

Učinkovitost rehabilitacije mjerena je stopom recidivizma. Već spomenuti Martinson (1974) svojim je radom najznačajnije izazvao ideju rehabilitacije, postavljajući pitanje njezina učinka. Nakon njegova rada uslijedio je cijeli niz pojedinačnih analiza i metaanaliza koje su nastojale iznaći sintetiziran odgovor na pitanje učinkovitosti različitih rehabilitacijskih modela tretmana. No, lavina urušavanja rehabilitacijskog ideala je krenula.

Allen (2000) navodi kako moderna kritika rehabilitacijskog ideala počiva na tri pretpostavke:

1. rehabilitacijski ideal prijetnja je političkim vrijednostima slobodnog društva,
2. rehabilitacijski ideal pokazao se u praksi koja je bila posebno osjetljiva na poniženje i služenje neujedinjenim i neizraženim socijalnim ciljevima,
3. bilo zbog znanstvenog ignoriranja ili nedostatka institucionalnih kapaciteta, nedostaje rehabilitacijska tehnika; ne znamo kako spriječiti kriminalni povratak mijenjajući karakter i ponašanje počinitelja.

Von Hirsch i Maher (2000) navode kako u kritici novih rehabilitacionista ne odriču tretmanu njegovu moguću legitimnu ulogu u poštenom sustavu sankcioniranja. Veličina te uloge ovisi ne samo o tome koliko se zna o tretmanu već i o normativnim pretpostavkama - uključujući i one o proporcionalnosti. Rehabilitacija tako ne može biti primarna osnova u odlučivanju o sankciji niti može biti racionala za podržavanje blažih sankcija od onih koje imamo.

Rex (2000) postavlja pitanje novog oblika rehabilitacije i navodi neke komponente uspješne rehabilitacije (one koje prema rezultatima istraživanja pružaju određenu nadu za rehabilitaciju):

1. smanjenje impulzivnosti,
2. ojačavanje veza u zajednici,
3. prosocijalno modeliranje,
4. legitimnost.

Model pravednosti (*justice model*) javlja se kao odgovor na individualizirani tretmanski model u promišljanju svrhe kažnjavanja. Prvi opis modela pravednosti opisan je u izvješću Odbora American Friends Service nazvan *Borba za pravdu* 1971. godine (prema: Cavadino, Dignan, 1997). Autori tog izvješća tvrde kako je tretmanski model teoretski pogrešan (jer identificira uzrok kriminaliteta u intraindividualnoj patologiji), sustavno diskriminativan u provedbi (zbog velike diskrecijske moći dane ekspertima postavljenim u kaznenopravni sustav) i nekonzistentan s nekim osnovnim konceptima pravde (nedostatak pravičnog postupka - *due process* - i proporcionalnosti vrijeđa moralno poimanje prava pojedinca te nepravda u tretiranju delikata slične težine na različit način).

Ovaj model spada u skupinu retribucijskih teorija, a počiva na dva osnovna principa koja su sukladna Beccarijinom klasicizmu:

1. pravo na pravičan postupak i generalno ograničavanje diskrecijske moći unutar kaznenopravnog sustava,
2. proporcionalnost kažnjavanja težini delikta (kazna koju izričemo počinitelju treba biti proporcionalna težini kaznenog djela - princip *just deserts*).

Generalno opravdanje kažnjavanja jest u kombinaciji retribucije i odvraćanja.

Sažimljući rezultate autora ovog pravca razmišljanja, von Hirsch i Answerth (2000) navode kako se u terminima triju osnovnih pitanja u opravdavanju kažnjavanja - zašto kažnjavati, koga kazniti i koliko kazniti - teoretičari pravednosti načelno slažu u posljednja dva pitanja.

Kod pitanja zašto kažnjavati postoje, prema tim autorima, najmanje dva različita pristupa među modernim teoretičarima ovog smjera. Po jednom pristupu, oni koji počine kazneno djelo zaslužuju biti kažnjeni iz razloga iz kojeg oni koji počine neku štetu u građanskom pravu zaslužuju biti primorani platiti štetu: postoji fundamentalna intuitivna povezanost između kriminaliteta i kažnjavanja.

Po drugom pristupu, *desert* (zaslužnost, posljedičnost) jest integralni dio svakodnevnog procjenjivanja pohvale i pokude, što je institucionalizirano u državnom kažnjavanju u svrhu izražavanja neodobravanja ponašanja i njegova počinitelja.

To je, kako navodi von Hirsch (2000), ukoravajuća funkcija kažnjavanja. No, postoji i preventivna funkcija - kazna obeshrabruje uključivanje pojedinaca u određena ponašanja.

U pitanju koga kazniti, teoretičari ovog pravca slažu se kako treba kazniti samo one kojima je dokazano da su počinili kažnjivo djelo. To je značajna razlika od teorije odvraćanja (*deterrence theory*) koja snažan naglasak stavlja na generalnu prevenciju kojoj je, iz tog koncepta, cilj stvoriti strah od kažnjavanja u građana, koji se postiže strogim kažnjavanjem počinitelja i mogućim kažnjavanjem nevine osobe kako bi se postigao veći socijalni učinak (von Hirsch, Ashworth, 2000:46).

Pitanje koliko kazniti dovodi do jedne od bitnih postavki ove teorije - načela proporcionalnosti: sankcija treba biti proporcionalna u svojoj težini ozbiljnosti kaznenog djela. Osnovni zahtjev u okviru generalnog principa proporcionalnosti jest ordinalna proporcionalnost - kako "kazniti" delikt u odnosu prema sličnim deliktima i u usporedbi s drugim deliktima manje ili više ozbiljne naravi. To podrazumijeva rangiranje kaznenih djela po njihovoj relativnoj ozbiljnosti, determiniranoj počinjenom štetom, opasnošću koja proizlazi iz kaznenog djela i stupnjem krivnje počinitelja.

I ta je teorija podložna kritičkom preispitivanju koje von Hirsch i Ashworth (2000) vide u sljedećim pitanjima odnosno zamjerkama:

1. kako odlučiti o generalnom stupnju kažnjavanja (koji su kriteriji za adekvatnu skalu kažnjavanja),
2. po kojim se kriterijima može procijeniti postiže li se sustavom sankcioniranja ordinalna proporcionalnost,
3. nejasno je pitanje uvažavanja prethodnih osuda u procesu odlučivanja o vrsti i težini sankcije,
4. zaokupljenost teškim kaznenim djelima - neadekvatna pažnja poklanja se manje opasnim deliktima,
5. ignoriranje uzroka kriminaliteta i slab interes za konstruktivan način suočavanja s problemima vezanim uz kriminalitet,
6. opstojnost “zahtjeva za pravednošću u nepravednom društvu”.

Posljednji model koji će biti predstavljen u ovom lapidarnom i fragmentarnom prikazu različitih promišljanja koja su imala i svoje praktične implikacije jest model restorativne pravde (*restorative justice*). Prema definiciji Radne skupine za restorativnu pravdu, restorativna pravda je “postupak u kojem sve strane zajednički rješavaju kako se nositi s posljedicama kaznenog djela i njegovim učinkom u budućnosti” (Marshall, 1997; u: *Restorative justice handbook*, 2000). Marshall razlikuje dvije razine tumačenja restorativne pravde:

1. mikrorazinu, u kojoj se ovaj model primjenjuje u strogo restorativnom obliku - kao metodologija prikladna za stvaranje kanala komunikacije između žrtve i počinitelja, osvjetljavajući prave potrebe žrtve (priznanje, sigurnost, naknadu štete),
2. mikrorazinu, u kojoj prevladava institucionalna dimenzija. Ovdje model zahtijeva provođenje pravde kroz nalaganje restorativnih mjera ili akcija. U ovom kontekstu ključne su veze između restorativne pravde - kao dogovorenog prava i propisane moći države.

Ceretti i Mannozi (2000) navode kako se termin “restorativna pravda” koristi za opisivanje pojave vrlo širokog djelokruga i višesmjernog sadržaja. Sam termin nastao je koncem 70-ih godina 20. stoljeća s ciljem razlikovanja dviju reakcija:

1. odgovora države na kriminalitet zasnovan na sankcijama koje impliciraju nanošenje boli (osobito kad se radi o tradicionalnom obliku prava sa svrhom odmazde ili preventivnom svrhom) i
2. odgovora usmjerenog uklanjanju (putem kompenzacije i restitucije) prouzročene štete, smanjivanju boli proizašle iz kaznenog djela.

Zehr (1990) restorativnu pravdu definira kao “model pravde koji uključuje žrtvu, počinitelja i zajednicu u potrazi za rješenjima koja promoviraju popravak, pomirenje i vraćanje osjećaja sigurnosti”.

Ti autori identificiraju sljedeće ciljeve pravde:

1. prava zaštite žrtvi:
  - a) popravak sveukupne štete/povrede koja je nanesena žrtvi,
  - b) uključenost zajednice u proces reparacije,
2. počiniteljevo dobrovoljno prihvaćanje odgovornosti,
3. osnaživanje kolektivnih moralnih standarda,
4. rad na individualnom /kolektivnom osjećaju sigurnosti.

S obzirom na to da u hrvatskoj znanstveno-stručnoj literaturi taj model nije značajnije opisivan (premda u nekim elementima postoji u praksi), slijedi opis osnovnih načela restorativne pravde (*Restorative justice handbook*):

1. Kazneno djelo primarno je napad na međuljudske odnose i sekundarno povreda zakona.
2. Restorativna pravda prepoznaje da je kazneno djelo nešto loše i da se ne bi trebalo događati i također raspoznaje da nakon njega postoje opasnosti, ali i šanse. Opasnost leži u tome da zajednica, žrtva i počinitelj postaju otuđeni, međusobno se ne poštuju, pate zbog osjećaja nesigurnosti i sve manje surađuju s ukupnom civilizacijom. Šansa je u činjenici što je nepravda prepoznata, a pravda uspostavljena kroz nadoknadu i milost. Budućnost je pročišćena pa su sudionici sigurniji, međusobno se poštuju i surađuju.
3. Restorativna pravda je postupak pomoću kojeg se “stvari popravljaju što je bolje moguće”, što uključuje zadovoljavanje potreba stvorenih deliktom kao što je sigurnost, rješavanje problema u međuljudskim odnosima, liječenje psihičkih oštećenja koja su rezultat napada te rješavanje potreba koje se odnose na uzroke delikta (ovisnosti, nedostatak socijalnih i radnih vještina ili izvora, nedostatak moralnih ili etičkih uporišta itd.).
4. Primarne žrtve kriminaliteta su one koje su pod najvećim utjecajem delikta. Sekundarne žrtve su drugi na koje je delikt također djelovao, a mogu uključivati obitelj, prijatelje, svjedoke, dijelatnike tijela kaznenog progona, zajednicu itd.
5. Čim je sigurnost neposredne žrtve, zajednice i počinitelja osigurana, restorativna pravda uočava mogući edukacijski moment za počinitelja - mogućnost ohrabrenja počinitelja za učenje novih načina ponašanja u zajednici.
6. Restorativna pravda preferira reakciju na kriminalitet u što ranijem stadiju s maksimalnom količinom dobrovoljne suradnje i minimalnom prisilom.

7. Veći dio kriminaliteta moguće je svladati suradnjom, uključujući pojedince suočene s kaznenim djelom - zajednica pruža podršku i odgovornost. To može uključivati primarne i sekundarne žrtve i njihove obitelji, počinitelja i obitelj, predstavnike zajednice, školstva, vlade itd.
8. Nisu svi počinitelji spremni surađivati. To je razlog za postojanje vanjskog autoriteta koji odlučuje za nekooperativnog počinitelja. Akcije autoriteta i njihove posljedice trebaju biti evaluirane pomoću kriterija opravdanosti, restorativnosti i poštovanja (žrtve, počinitelja i zajednice).
9. Počinitelji koji predstavljaju značajnu opasnost (svojim ponašanjem) i koji nisu kooperativni trebaju biti smješteni u okruženje u kojem je naglasak na sigurnosti, vrijednostima, etici, odgovornosti i uljudnosti. Trebaju biti suočeni s učinkom svog ponašanja na žrtvu, pozvani na učenje empatije i stjecanje radnih i socijalnih vještina.
10. Restorativna pravda zahtijeva odgovornost i iskorištavanje struktura koristeći se prirodnim okruženjem što je više moguće, jer je održavanje dogovora ključ stvaranja povjerenja u zajednici.
11. Restorativna pravda prepoznaje i podržava ulogu društvenih institucija, uključujući vjerske zajednice, u poučavanju i ustanovljivanju moralnih i etičkih standarda koji izgrađuju zajednicu.

Model restorativne pravde vezuje se uz ojačavanje uloge žrtve u kazneno-pravnom sustavu. Smatralo se, naime, kako žrtva, osim u procesu dokazivanja krivnje počinitelja, treba imati odgovarajuću ulogu i u procesu odlučivanja o sankcioniranju počinitelja. Postoje određena sociološka istraživanja kaznenog postupka iz prizme zadovoljstva žrtve ishodom. Nije rijetko da se žrtva nakon aktualne viktimizacije osjeća "iskorištenom" u kaznenom postupku i odlazi s osjećajem nepravde, jer je u stadiju odlučivanja o sankciji nitko ne pita doživljava li ona pravdu odabranom sankcijom.

Von Hirsch (2000) navodi kako se danas u ovom pravcu nalaze pristupi s nekim razlikama: restorativne teorije nisu nužno orijentirane na žrtvu, kao što ni pristupi usmjereni na žrtvu nisu nužno restorativni.

Restorativna pravda ubraja se u preventivne teorije kojima je cilj redukcija viktimizacije rješavanjem problema kriminaliteta u zajednici, a svrha je kažnjavanja popravljanje učinjenog. Osnovna postavka je ta po kojoj postoje tri ključna elementa svakog događaja koji ima oznake kaznenog djela: počinitelj, žrtva i socijalni prostor u kojem je djelo realizirano, pa stoga sva tri elementa trebaju biti prisutna u potpunom društvenom odgovoru na takvo ponašanje. Danas postoji cijeli niz elemenata restorativne pravde koji su implementirani u sustav sankcija koje se izriču počinitelju: kompenzacija, restitucija, medijacija, reintegrativno posramljivanje, reparacija itd.

Kao i druge teorije i ova je predmetom brojnih rasprava.

Kurki je (2001) napravila pregled međunarodnih standarda za sankcioniranje i kažnjavanje koji su kreirani u ozračju maksimalnog poštovanja ljudskih prava osoba koje se nađu u kaznenopravnom sustavu. Osnovna svrha kažnjavanja koja prosijava iz svih međunarodnih dokumenata s ovog područja može se uobličiti u načelo da se odabiru najblaže sankcije kojima se može postići svrha kažnjavanja.

Svrha je kažnjavanja, može se reći, varirala povijesno i varira teritorijalno, ovisno o političkoj volji. Opća svrha kaznenopravnih sankcija u Hrvatskoj je sadržana u članku 6, a sastoji se od tri zadatka (prema: Horvatić, Novoselec, 1999):

1. da svi građani poštuju pravni sustav,
2. da nitko ne počini kazneno djelo,
3. da počinitelj kaznenog djela ubuduće poštuje pravni sustav i da ne počini ponovno kazneno djelo.

Tim zadacima ostvaruju se ciljevi generalne i specijalne prevencije. Unutar te opće svrhe kaznenopravnih sankcija svaka pojedina sankcija ima i svoju specifičnu svrhu.

KAZNA ZATVORA U SUSTAVU SUVREMENIH SANKCIJA

U uvodnom dijelu spomenuta je tzv. "kriza zatvora". O čemu je riječ? Tijekom proteklih nekoliko desetljeća dijagnosticirane su određene promjene u zatvorskom sustavu. Te promjene bile su rezultat određene politike strožeg kažnjavanja, posebice u zemljama engleskog govornog područja. Neki autori govore o tzv. "penalnom populizmu" kojim opisuju tendenciju aktualne politike da promovira politiku kažnjavanja na temelju anticipirane popularnosti, bez obzira na njezinu penološku vrijednost.

Garland (2001a: 14), govoreći o ponovnom "rađanju zatvora", navodi kako je, "za razliku od konvencionalne mudrosti prethodnih vremena, aktualna pretpostavka - zatvor funkcionira ne kao mehanizam reforme ili rehabilitacije, već kao sredstvo zatvaranja i kažnjavanja koje zadovoljava popularne političke zahtjeve za sigurnošću javnosti i strožom retribucijom".

Isti autor (Garland, 2001b) govori o glavnim obilježjima masovnog zatvaranja u Americi. Jedno su strašne brojke, jer masovno zatvaranje implicira stopu zatvaranja i stopu zatvoreničke populacije koja je značajno iznad bilo kakve povijesne i komparativne norme za društvo tog tipa. Američki zatvorski sustav, po Garlandu, zadovoljava taj kriterij. Druga je bitna značajka socijalna koncentracija učinka zatvaranja pa navodi kako masovno zatvaranje podrazumijeva zatvaranje individualnih počinitelja i postaje sistemsko zatvaranje čitavih skupina populacije. U slučaju Amerike riječ je o mladim crncima u

velikim urbanim centrima. Na taj način zatvaranje postaje jedna od socijalnih institucija koja značajno strukturira iskustvo skupina, tj. postaje dio procesa socijalizacije.

Promjene u penalnom sustavu nisu izbjegnute ni u europskim zemljama. Tako Schwind (1995) opisuje prilično pesimističnu sliku zatvaranja u Njemačkoj 80-ih godina, bez obzira na novoizgrađene zatvore, povećanje broja tretmanskog osoblja, socioterapijske ustanove kao model rehabilitacijskog pristupa. Dijagnosticira stagnaciju i parcijalnu retardaciju, što je rezultat slabljenja rehabilitacijske ideje, financijskih problema zbog ekonomske recesije i prekapacitiranosti zatvora kao posljedice povećane stope kriminaliteta. Razmatrajući promjene u obrascu korištenja zatvora, Loesel (1996) navodi kako povećanje broja zatvorenika i ekonomski problemi nisu jedine prepreke za učinkovitiji razvoj penalnog sustava, imajući pritom na umu ideološke prepreke različitih tretmanskih pristupa.

Stern (1996) analizira posljedice prekapacitiranosti u zatvorima. Kao značajnu posljedicu u siromašnim zemljama navodi širenje bolesti i navodi kako određen broj pritvorenika umre prije glavne rasprave. U razvijenim zemljama smrt ili epidemije nisu slučaj. No, u europskim zemljama prekapacitiranost dovodi do povećanih tenzija, maksimalnog korištenja kapaciteta, smanjenja kvalitete edukacijskih programa, skraćenog vremena posjeta za prijatelje i rodbinu, povećanja potencijala za nasilje i prijetnje. Zatvorsko osoblje dobiva ulogu upravitelja u kriznim situacijama s glavnim zadatkom smanjenja stalno prisutnih tenzija. Stern (1996) postavlja pitanje koje stoji iza posljedice prekapacitiranosti zatvora - pitanje broja zatvorenih ljudi u svijetu: Je li zatvaranje odgovor na rast socijalnih i ekonomskih problema? U zatvorima je najveći broj mladih ljudi koji svoje formativne godine u kojima bi trebali stjecati vještine i znanja provode u zatvoru. Pitanje je također i zatvorenika s dugotrajnim kaznama koji svojim specifičnostima pretvaraju zatvore u staračke domove.

Garland (2001b:2) govori o posljedicama masovnog zatvaranja u Americi navodeći: "...tek su nam sada počeli bljeskati socijalni i financijski učinci te institucije (masovnog zatvaranja) u terminima: reduciranih državnih budžeta za daljnje troškove, alijenacije kompletnih sektora populacije, normalizacije zatvorskog iskustva i prijenosa zatvoreničke kulture u društvo, kriminoloških posljedica zatvaranja za zatvorenike i njihove obitelji i djecu i obespravljenja kompletnih sektora u zajednici".

U kontekstu unutarnjih sastojaka krize u zatvorima, Fitzgerald i Sim (1982) navode pet kriza:

1. kriza uvjeta i
2. kriza sadržaja; te krize uzrokuje prekapacitiranost u zatvorima koja dovodi do loših uvjeta življenja i rada u zatvorima, što onda vodi inzistiranju na sigurnosti i pobunama,

3. kriza autoriteta: proizlazi iz nezadovoljstva osoblja sigurnosti (straža) čije nezadovoljstvo nije uzrokovano isključivo materijalnim ekonomskim razlozima. Ti autori drže kako je autoritet djelatnika službe sigurnosti poljuljan razvojem službi skrbi i prepoznavanjem i uvažavanjem prava zatvorenika.
4. kriza vidljivosti: odnosi se na svojevrsnu "tajnost" koja okružuje zatvore i sve što se u njima dešava, no tu tajnost narušavaju zatvorenici koji na različite načine "prošvercaju" informacije o zatvorskim dešavanjima u vanjski svijet. Tu "tajnost" ukidaju i same vlade, prepoznajući važnost "otvorenosti" penalnog sustava javnosti.
5. kriza legitimnosti: prema autorima to je najznačajniji aspekt krize u britanskim zatvorima. Legitimnost definiraju sociološki kao moć koja se doživljava kao moralno opravdana. Fitzgerald i Sim imenuju tu krizu kao "poziv za ukidanje zatvaranja".

Na Prvom kongresu Europskog udruženja za kriminologiju (6-8. rujna 2001, Lausanne, Švicarska) bilo je dosta sekcija koje su se bavile pitanjem zatvora i zatvaranja. Duenkel i Snacken (2001) izvijestili su o aktualnom razvoju i problemima u zatvorima na Istoku i Zapadu. Posebne probleme u istočnom dijelu Europe u penalnom smislu nalaze u sljedećem: 1. kreiranje učinkovitog sustav prava zatvorenika, 2. poboljšanju svakodnevnih uvjeta života u zatvorima i 3. smanjenju zatvorske prenapučenosti.

Zatvorska kriza potaknula je razmatranje nekih drugih opcija sankcioniranja koje prepoznajemo u pojmu alternativnih sankcija (sankcija u zajednici) - možemo ih definirati kao opciju kažnjavanja koja se nalazi na kontinuumu između tradicionalne probacije i tradicionalnog kažnjavanja (prema: Junger - Tas, 1994). Sinonimno se koriste i sljedeći termini: alternativa zatvaranju, izvaninstitucionalne mjere, programi skrbi u zajednici, alternative u zajednici, a ponekad se vezuju uz šire penalne strategije koje se nazivaju: odvrćanje ili preusmjeravanje (*diversion*), deinstitucionalizacija, dekarceracija ili penalni redukcionizam (Nellis, 2001).

Junger - Tas (1994) navodi razloge koji su "iznjedrili" alternativne sankcije:

- povećanje kriminaliteta 70-ih godina, što je dovelo do zahtjeva za strožim kažnjavanjem - češće izricanje dugotrajnijih zatvorskih kazni,
- promjena u stavovima o cilju i učinkovitosti kažnjavanja - kriza rehabilitacije i naglašavanje odgovornosti počinitelja,
- trend prema humanizaciji kaznenopravnog sustava (ukidanje smrtne kazne i tjelesnih kazni),
- razvoj uputa sucima za sankcioniranje (*sentencing guidelines*).

Vijeće Europe objavilo je 1986. godine (CDAP 85) izvješće o mjerama koje su alternativa zatvoru te daje pregled vrsta mjera koje postoje u zemljama članicama:

1. modificirane institucionalne sankcije:
  - a) poluzatvaranje,
  - b) otpuštanje na posao,
  - c) zatvaranje vikendom,
  - d) kućni pritvor,
  - e) služenje u drugoj instituciji (bolnice, centri za odvikavanje od ovisnosti);
2. izvaninstitucionalne sankcije
  - a) financijske kazne (konfiskacija, kompenzacija, uplaćivanje neprofitnim ili humanitarnim organizacijama),
  - b) sankcije koje ograničavaju ili oduzimaju neka prava (oduzimanje vozačke dozvole, konfiskacija, restitucija, zabrana obavljanja poziva), odgojne mjere, moralne sankcije (sudska opomena, posebne obveze), supervizija,
  - c) mjere probacije,
  - d) neplaćeni rad u zajednici;
3. mjere koje odgađaju izvršenje kazne:
  - a) odgađanje izvršenja institucionalne kazne,
  - b) odgađanje izricanja presude,
  - c) neizricanje sankcije.

Junger - Tas (1994) navodi najčešće korištene alternativne sankcije:

1. medijacija, tj. pomirenje žrtve i počinitelja, često praćena restitucijom,
2. restitucija ili kompenzacija: plaćanje štete, popravljivanje uništenog objekta, rad za žrtvu kao popravljivanje (te dvije sankcije u većini slučajeva ne koriste se kao alternativa zatvaranju),
3. dnevne novčane kazne: prvouvedene u Švedskoj, individualizirane novčane kazne ovisno o težini delikta i financijskoj sposobnosti počinitelja,
4. rad u zajednici: neplaćeni rad u zajednici kao reparacija žrtvi ili zajednici, izražava se u satima rada u određenom razdoblju (te dvije sankcije djelomično se koriste kao alternativa kratkim zatvorskim kaznama),
5. dnevni centri: razvijeni u Engleskoj i Americi sa svrhom zamjene pritvora i povećanja supervizije,
6. elektronski nadzor: američki izum; počinitelja u njegovu domu kontroliraju elektronskom napravom; dva su načina elektronskog nadzora: elektronska narukvica ili telefonski pozivi,
7. intenzivni programi supervizije: kreirani za počinitelje ozbiljnijih delikata,

8. vojnički kampovi (*boot camps*): dizajnirani za mlađe punoljetne prvoosuđene počinitelje nenasilnih delikata. Zamišljeni su kao “šok-terapija” karakterizirana vojničkim strogim režimom.

Ocjenjujući alternativne sankcije, Junger - Tas (1994) navodi sljedeće:

1. zamjena zatvora alternativnim sankcijama dešava se u polovini slučajeva koji su za to podobni,
2. premda su alternativne sankcije jeftinije od zatvora, nema još pouzdanih dokaza o stvarnoj financijskoj uštedi,
3. razlike u recidivizmu povezane su s razlikama u ciljanoj populaciji,
4. intenzivna supervizija eksperimentalne grupe povećava vjerojatnost veće stope tehničkih kršenja i novih uhićenja nego u normalnoj probacijskoj superviziji,
5. neuspjeh programa usko je povezan s politikom programa - rigidna politika vodi do niskog rezultata, a fleksibilna do većeg,
6. odvratanje kroz intenzivnu superviziju i kontrolu, kombiniranu s tretmanom, vodi do smanjenja delinkventnog ponašanja,
7. istraživanja pokazuju kako pažnja treba biti primarno usredotočena na ovisnike o drogama, probleme zapošljavanja i konflikte u obiteljskim odnosima.

Raspravljajući o kaznama u zajednici temeljem evaluacije postojećih sankcija u Engleskoj, Bottoms, Gelsthorpe i Rex (2001) navode kako koherentan razvoj sankcija u zajednici mora uzeti u obzir sljedeće imperitive:

1. svjesnost šireg političkog konteksta u kojem se realiziraju,
2. svjesnost da recidivizam može biti smanjen samo kombinacijom nekoliko socijalnih mehanizama,
3. konstruktivno traganje za javnom sigurnosti,
4. respektiranje kvalitetnih procjena o počinitelju u procesu odlučivanja,
5. sagledavanje počinitelja kao građana koji žive u specifičnom socijalnom okruženju, često deprivirajućeg karaktera.

Od alternativa zatvorskoj kazni u hrvatskom zakonodavstvu postoji uvjetna osuda, uvjetna osuda uz zaštitni nadzor te rad za opće dobro na slobodi i zamjena kazne zatvora radom za opće dobro na slobodi (čl. 54. KZ).

Uvjetna osuda (čl. 67. KZ) jest kaznenopravna sankcija koja se kao mjera upozorenja sastoji od izrečene kazne i roka u kojem se ta kazna ne izvršava pod uvjetima određenim zakonom. Može se primijeniti prema počinitelju kaznenog djela za koje je zakonom propisana kazna zatvora do 5 godina. Uz primjenu uvjetne osude sud može odrediti sljedeće obveze (čl. 68. KZ): da počinitelj kaznenog djela nadoknadi štetu koju je prouzročio, da vrati korist koju je djelom pribavio ili da ispuni druge obveze koje su zakonski utemeljene u svezi s počinjenjem djela.

Članak 70. KZ definira uvjetnu osudu uz zaštitni nadzor: “U slučaju kad su ostvareni uvjeti za primjenu uvjetne osude, ali s obzirom na okolnosti u kojima počinitelj kaznenog djela živi i s obzirom na njegovu ličnost sud ocijeni da mu je potrebna pomoć, zaštita i nadzor radi ostvarenja obveze da u roku provjeravanja ne počini novo kazneno djelo, može primijeniti uvjetnu osudu sa zaštitnim nadzorom.” Uz prethodno definiranu sankciju, počinitelju se mogu naložiti i posebne obveze (čl. 71 KZ):

- a) osposobljavanje za određeno zanimanje koje odabere uz stručnu pomoć službe za zaštitni nadzor,
- b) prihvaćanje zaposlenja koje odgovara njegovoj stručnoj spremi, osposobljenosti i stvarnim mogućnostima obavljanja radnih zadataka, koje mu savjetuje i omogućiti služba za zaštitni nadzor,
- c) raspolaganje svojim dohocima u skladu s potrebama osoba koje je po zakonu dužan uzdržavati i prema savjetima službe za zaštitni nadzor,
- d) podvrgavanje liječenju koje je nužno radi uklanjanja tjelesnih i duševnih smetnji koji mogu poticajno djelovati za počinitelja novog kaznenog djela,
- e) neposjećivanje određenih mjesta, lokala i priredaba, koje mogu biti prilika i poticaj za počinjenje novog kaznenog djela,
- f) redovito javljanje službi za zaštitni nadzor radi obavještanja o okolnostima koje mogu poticajno djelovati na počinjenje novog kaznenog djela.

Svrha izvršavanja zaštitnog nadzora i rada za opće dobro na slobodi (članak 5. Zakona o izvršavanju zaštitnog nadzora i rada za opće dobro na slobodi) jest da se “uvažavajući opću svrhu kaznenopravnih sankcija, osuđenik kojemu je u određenim uvjetima i obvezama ograničena sloboda ne isključi iz društva, već da uz pomoć i nadzor društvene zajednice, dragovoljno, osobnim postupcima, radom i odnosom prema posljedicama izazvanim počinjenim djelom razvije svijest o štetnosti određenih ponašanja i odgovornost za štetne posljedice”. Valja se prisjetiti kako je uvjetna osuda uz zaštitni nadzor postojala i prije u hrvatskom zakonodavstvu, ali se nije primjenjivala, a sudbina joj je u aktualnom hrvatskom momentu također, usudila bih se reći, upitna.

Alternativu kazni zatvora nudi i članak 54. KZ: zamjena kazne zatvora radom za opće dobro na slobodi, i to na sljedeći način: “... kad sud odmjeri i izrekne kaznu zatvora u trajanju do šest mjeseci, može istodobno odlučiti da se ta kazna s pristankom osuđenika zamjenjuje radom za opće dobro na slobodi. ... Rad za opće dobro na slobodi određuje se u trajanju koje je u razmjeru s izrečenom kaznom od najmanje deset do najviše šezdeset radnih dana...”

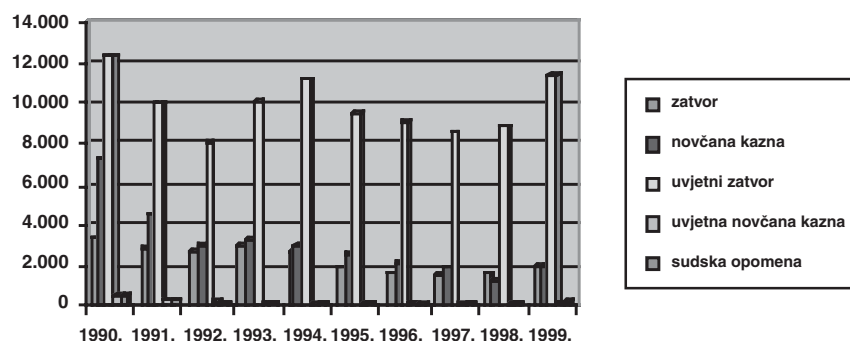
Koje mjesto pripada kazni zatvora u aktualnoj politici kažnjavanja?

Na slici 1 prikazane su sankcije za punoljete počinitelje kaznenih djela u Hrvatskoj u periodu od 1990. do 1999. Iz slike je razvidna najčešća uporaba uvjetne zatvorske kazne, potom novčane kazne, a tek na trećem mjestu bezuvjetne zatvorske kazne.

Slika 1:

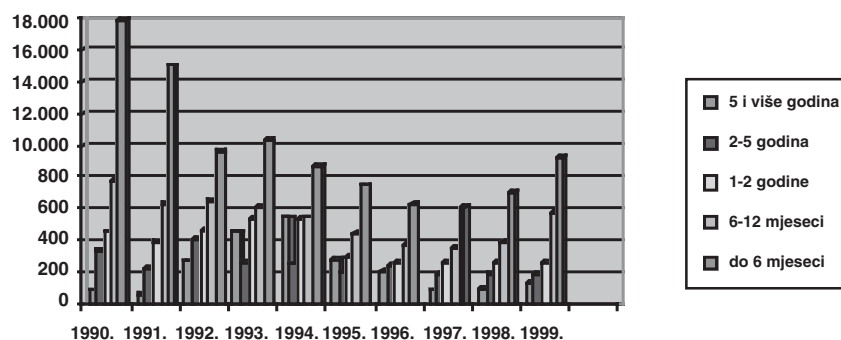
Sankcije za punoljetne počinitelje kaznenih djela u Hrvatskoj (1990-1999)
(Podaci Državnog zavoda za statistiku)

Na slici 2 prikazani su podaci o duljini izrečene bezuvjetne zatvorske kazne.

Slika 2:

Duljina izrečene kazne zatvora (Državni zavod za statistiku)

Vidi se da su najčešće izricane kratkotrajne kazne zatvora (do 6 mjeseci), a najrjeđe kazne zatvora u trajanju od pet i više godina.

Ono što se mora primijetiti u kontekstu sankcioniranja općenito, a onda i kazne zatvora, jest to da nema evaluacijskih studija koje bi dokumentirale određenu vrijednost svake pojedine sankcije. Stručna literatura s tog područja zadržava se uglavnom na teoretskoj razini. No, priključivanje europskim integracijama nametnut će potrebu za znanstvenom evaluacijom sustava sankcioniranja. Čemu onda čekati?

ZATVORSKO OSOBLJE

Govoriti o kazni zatvora, spominjati krizu koja se dešava unutar zatvorskih zidova, otežane uvjete života osuđenika, a ne govoriti o zatvorskom osoblju koje “nosi” izdržavanje zatvorske kazne značilo bi previdjeti vrlo značajan element kazne zatvora. Pregled inozemne a posebice domaće literature s ovog područja pokazuje dozu ignoriranja ovog vrlo važnog elementa sustava izvršenja kazne zatvora. Walmsley (1996), analizirajući zatvorske sustave u srednjoj i istočnoj Europi, u svojim zaključcima, između ostalog, navodi i sljedeće probleme:

- regrutiranje i zadržavanje kvalitetnog osoblja; uključujući medicinske i druge specijaliste kao edukatore i socijalne radnike;
- osiguranje da je osoblje uvjereno u važnost poboljšanja zatvorskog režima i da je vješto u korištenju pozitivnih metoda u suglasju s međunarodnim standardima.

U odnosu na prvi problem Walmsley (1996) navodi sljedeće ciljeve:

- poboljšanje imagea zaposlenja u zatvoru,
- održavanje morala osoblja ne samo poboljšanjem imagea u javnosti već i osiguranjem adekvatnih dohodaka i uvjeta rada,
- obraćanje posebne pozornosti potrebama specijalista zaposlenih u ustanovama (liječnika, edukatora, socijalnih radnika itd.),
- povećanje broja edukatora i socijalnih radnika.

U odnosu na drugi problem isti autor navodi:

- ulaganje u usavršavanje i njegovu kvalitetu,
- naglašavanje važnosti dobrih odnosa sa zatvorenicima i dobre komunikacije između osoblja i zatvorenika te osoblja i uprave u svrhu redukcije tenzija i promocije pozitivnog režima i poboljšanja sigurnosti,
- kreiranje mogućnosti za međunarodne posjete najboljim pripadnicima službe osiguranja,
- učenje pozitivnih stavova i novih vještina za osoblje koje pokazuje određena odstupanja.

U kontekstu izvršavanja kazne zatvora u Hrvatskoj, Walmsley (1996) navodi: "S obzirom na to da je Hrvatska postala neovisna 1991. i usprkos ratu, učinjeni su značajni naponi u poboljšanju uvjeta i primjetan je značajan napredak. Oko šest milijuna njemačkih maraka potrošeno je na adaptaciju zatvora 1993. godine sa očekivanih još deset 1994. godine. Izvješteno je kako nema pritužbi na tretman zatvorenika i kako su tenzije u zatvorima niske. Zatvorenici mogu imati posjet nevladinih organizacija, a internacionalni eksperti su dobrodošli. Glavni problem koji ističu nadležni je potreba za ustanovom maksimalne sigurnosti."

Posao u zatvoru (posebice onom maksimalne sigurnosti) izuzetno je stresan posao. Prepoznavanje činjenice da stres zatvorskog osoblja može ugroziti sigurnost u zatvoru naglašava važnost njegova uvažavanja i rješavanja.

Finn (1998) navodi određene okolnosti koje mogu kreirati povećani stres:

- povećanje broja osuđenika u ustanovi,
- povećanje broja napada osuđenika na osoblje,
- neki se zatvorenici zato što imaju dugotrajne zatvorske kazne ne plaše kažnjavanja ili autoriteta osoblja,
- postoji sve više opasnih bandi u zatvorima.

Učinci stresa prema istom autoru jesu:

- oštećenja zdravlja,
- česta bolovanja,
- stručno "izgaranje" (*burnout*),
- napuštanje zaposlenja,
- umanjena sigurnost,
- prijevremena mirovina,
- oštećenja obiteljskog života.

Nadalje, taj autor navodi i "lijek" za stres kod zatvorskog osoblja:

- edukacija,
- kontinuirana obuka,
- upravljanje stresom u kriznim situacijama,
- individualno savjetovanje.

U hrvatskoj praksi stječe se dojam o neprepoznavanju težine posla koji obavlja zatvorsko osoblje, posebice ono koje je u svakodnevnom kontaktu sa zatvorenicima. Postoji ambivalentan odnos javnosti prema zatvorskom osoblju - s jedne strane postoji potreba građana za osjećajem sigurnosti, koji je najvidljiviji u želji da se "kriminalci strpaju u zatvore", a s druge strane postoji povećan interes za režim izdržavanja kazne zatvora, posebice za kršenja prava osuđenika, pa se osoblje zatvora nerijetko percipira kao osobe koje namjerno i sustavno grubo krše osnovna ljudska prava osuđenih osoba.

U kontekstu Zakona o izvršavanju kazne zatvora, koji ima ugrađene sve postulate međunarodnih standarda adekvatnog postupanja s osuđenima, važno je znati da je upravo osoblje to koje će izvršavati zakonske norme. U tom smislu nije nevažno kako zatvorsko osoblje percipira samo sebe, koliko zaštite osjeća, koliko je educirano i osposobljeno za takav posao. Stoga Ministarstvo pravosuđa, posebice Upravu za izvršenje sankcija, nakon zakonskih promjena čeka još velik posao promjena u implementaciji.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Ovaj rad bio je zamišljen kao empirijska provjera primjene Zakona o izvršavanju kazne zatvora. No, zbog kombinacije različitih čimbenika nije tako i ostvaren. U završnom je stadiju primjena upitnika o kažnjavanju na uzorku osoba zaposlenih u kaznenim zavodima u Hrvatskoj.

Svrha rada je potaknuti na promišljanje u politici kažnjavanja u Hrvatskoj, posebno kazni zatvora. Ima li elemenata krize u hrvatskim zatvorima i što se dešava na planu alternativnih sankcija - to su pitanja na koja bi bilo vrijedno odgovoriti.

LITERATURA

1. Allen, F.A. (2000): The decline of the rehabilitative ideal. U: von Hirsch, A., Ashworth, A. (eds.): Principled sentencing: readings on theory and policy. Hart Publishing, Oxford
2. Beccaria, C. (1764): O zločinima i kaznama. Prijevod: Cvitanić, A. (1984), Logos, Split
3. Bottoms, A., Gelsthorpe, L., Rex, S. (eds.) (2001): Community penalties - change and challenges. Willan Publishing
4. Brody, S. (2000): How effective are penal treatments? U: von Hirsch, A., Ashworth, A. (eds.): Principled sentencing: readings on theory and policy. Hart Publishing, Oxford
5. Cavadino, M., Dignan, J. (1997): The penal system: an introduction. Sage Publications Ltd, London
6. Ceretti, A., Mannozi, G. (1999): Restorative justice. Theoretical aspects and applied models. Contribution to the 10th UN congress on the prevention of crime and the treatment of offenders, Vienna, 2000, A/CONF.187/NGO.1
7. Cvitanović, L. (1999): Svrha kažnjavanja u suvremenom kaznenom pravu. Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu i MUP RH, Zagreb
8. Duenkel, F., Snacken, S. (2001): Prisons in Europe - actual developments and problems in East and West. European society of criminology - first meeting, Lausanne, Switzerland, 6-8 September.
9. Fitzgerald, M., Sim, J. (1982): British prisons. Oxford: Basil Blackwell
10. Garland, D. (1997): Of crimes and criminals: the development of criminology in Britain. U: Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R. (eds.): The Oxford handbook of criminology. Oxford University Press
11. Garland, D. (2001): The culture of control - crime and social order in contemporary society. Oxford University Press.
12. Horvatić, Ž., Novoselec, P. (1999): Kazneno pravo: opći dio. MUP RH, Zagreb.
13. Junger - Tas, J. (1994): Alternative sanctions: myth and reality. European Journal on Criminal Policy and Research, Vol.2, No.1:44-66.

14. Kovčo, I. (1997): Razlike u nekim socio-demografskim, fenomenološkim i penološkim obilježjima počinitelja ubojstva različitog spola. Disertacija, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
15. Kurki, L. (2001): International standards for sentencing and punishment. U: Tonry, M., Frase, R. S. (eds.): Sentencing and sanctions in western countries. Oxford University Press
16. Loesel, F. (1996): Changing patterns in the use of prisons: an evidence - based perspective. European Journal on criminal policy and research, Vol. 4, No. 3:108-127.
17. Martinson, R. (1974): What works? Questions and answers about prison reform. The public interest, Vol.10:22-54.
18. Nellis, M. (2001): Community penalties in historical perspective. U: Bottoms, A., Gelsthorpe, L., Rex, S. (eds.): Community penalties - change and challenges. Willan Publishing
19. Rex, S. (2000): A new form of rehabilitation? U: von Hirsch, A., Ashworth, A. (eds.): Principled sentencing: readings on theory and policy. Hart Publishing, Oxford
20. Schwind, H. D. (1995): Orientierungspunkte der (Straf)Vollzugspolitik. U: Mueller-Dietz, H., Walter, M. (eds.): Strafvollzug in der 90 Jahren. Pfaffenweiler, Centaurus, 1995.
21. Singer, M. (1996): Kriminologija. Globus, Zagreb
22. Stern, V. (1996): Mass incarceration: a sin against the future? European Journal on criminal policy and research, Vol. 4, No. 3: 7-25.
23. UN:A/CONF.187/NGO/7 (2000): Restorative justice handbook. Zehr, H. (1990): Changing lenses: a new focus for crime and justice. Scottsdale, Pa: Herald Press.
24. Von Hirsch, A., Ashworth, A. (eds.) (2000): Principled sentencing: readings on theory and policy. Hart Publishing, Oxford
25. Walmsley, R. (1996): Prison systems in central and eastern Europe: progress, problems and international standards. European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations, Helsinki
26. Walmsley, R. (2001): An overview of world imprisonment: global prison populations, trends and solutions. Paper presented at the UN Programme Network Institutes Technical Assistance Workshop, Vienna

---

Summary

PRISON SENTENCE - WHY AND WHERE?

The number of prisoners in the world, the development of international standards in the treatment of offenders, overcrowding in prisons and the phenomenon of state imprisonment raise questions about the purpose and realisation of prison sentences in the contemporary world. Theoretical discussions on the purpose of punishment find different justifications for prison sentences and for their regimes of realisation. Historically speaking, there are very different standpoints, starting from the classical school and the positivists who introduced the rehabilitation model as the purpose of punishment. This model has experienced its ups and downs over the years. The justice model was developed as an answer to the rehabilitation model, where the main emphasis was on the need for proportionality in sentencing. Perhaps the youngest is the restorative justice model which draws attention to the societal context of crime which leads to the need for a societal response to it. Contemporary criminological thought does not provide a different balance between retribution and prevention. Prison sentences have also undergone changes which are closely related to the declared purpose of punishment. There have recently been discussions about a crisis or even mass imprisonment in some countries. Overall scientific development has brought significant elements of humanisation to the realisation of prison sentences and has developed different institutes that serve as a guarantee for their proper realisation. It can be concluded that the destiny of the prison sentence is certain; changes are possible only in its realisation.